

Біблія і культура

Випуск 8-9

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Інститут літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України
Науково-дослідний центр „Біблія і культура”

Біблія і культура

Збірник наукових статей

Випуск 8-9

Чернівці
„Рута”
2008

ББК 83.001.91 + 86.210.36 + 71.0

Б-595 Біблія і культура: Збірник наукових статей. Випуск 8-9 / За редакцією А.Є. Нямцу. – Чернівці: Рута, 2008. – 364 с.

У збірнику вміщено статті, в яких розглядаються актуальні проблеми теорії літератури, порівняльного літературознавства, культурології, а також літературознавчі, філософсько-теологічні та лінгвістичні проблеми функціонування легендарно-міфологічного та біблійного сюжетно-образного матеріалу в культурі різних часів і народів.

Для літературознавців, лінгвістів, культурологів, філософів, а також усіх, хто цікавиться проблемами розвитку світової культури.

ББК 83.001.91 + 86.210.36 + 71.0

Редакційна колегія

Упорядник і відповідальний редактор – доктор філологічних наук, професор **Нямцу Анатолій** (Чернівці);
Заступник відповідального редактора – доктор філологічних наук, професор **Скаб Мар'ян** (Чернівці);
Жулинський Микола, доктор філологічних наук, академік НАН України (Київ);
Німчук Василь, доктор філологічних наук, член-кореспондент НАН України (Київ);
Сивокінь Григорій, доктор філологічних наук, член-кореспондент НАН України (Київ);
Гундорова Тамара, доктор філологічних наук, член-кореспондент НАН України (Київ);
Сулима Микола, доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України (Київ);
Астаф'єв Олександр, доктор філологічних наук, професор (Київ);
Мельничук Богдан, доктор філологічних наук, професор (Чернівці);
Нарівська Валентина, доктор філологічних наук, професор (Дніпропетровськ);
Турган Ольга, доктор філологічних наук, професор (Запоріжжя);
Потніцева Тетяна, доктор філологічних наук, професор (Дніпропетровськ);
Гуйванюк Ніна, доктор філологічних наук, професор (Чернівці);
Бучко Дмитро, доктор філологічних наук, професор (Тернопіль);
Герман Костянтин, доктор філологічних наук, професор (Чернівці);
Антофійчук Володимир, доктор філологічних наук, професор (Чернівці);
Бунчук Борис, доктор філологічних наук, професор (Чернівці);
Пригодій Сергій, доктор філологічних наук, професор (Київ);
Слухай Наталія, доктор філологічних наук, професор (Київ);
Мережинська Анна, доктор філологічних наук, професор (Київ);
Балух Василь, доктор історичних наук, професор (Чернівці).

Закордонні члени редколегії

Д.ф.н., проф. **Пахсар'ян Наталія** (Москва, Росія); д.ф.н., проф. **Нефагіна Галина** (Мінськ, Білорусь);
д.ф.н., проф. **Хазан Володимир** (Єрусалим, Ізраїль).

Рецензенти

Нарівська Валентина, доктор філологічних наук, професор (Дніпропетровськ);
Ткаченко Анатолій, доктор філологічних наук, професор (Київ).

Свідоцтво державного комітету інформаційної політики,
телебачення та радіомовлення України № 5194 серія КВ від 13.06.2001 року

Міжнародне видання

Збірник входить до переліку наукових видань ВАК України

Друкується за рішенням Вченої Ради
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

© „Рута”, 2008

ЗМІСТ

ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО. ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

<i>Гром'як Роман (Тернопіль)</i> . На шляхах до міжлітературної рецепції: деякі акценти і домінанти.....	5
<i>Няміц Анатолій (Черновці)</i> . Прием повествовательной переакцентуации в литературных версиях традиционных художественных моделей.....	11
<i>Бовсунівська Тетяна (Київ)</i> . Видіння як включений жанр: інтертекстуальні межі романних форм.....	21
<i>Лановик Зоряна (Тернопіль)</i> . Пророчі наративи Біблії: проблеми генології та поетики.....	25
<i>Мережинская Анна (Київ)</i> . Мифологизация как способ моделирования целостной личности в произведениях „позднего” постмодернизма.....	32
<i>Ткаченко Анатолій (Київ)</i> . Із термінологічних роздумів (переважно віршознавчих).....	40
<i>Григораши Наталя (Львів)</i> . Наукова, популяризаторська і публіцистична діяльність болгаристів Галичини: проблема спорідненості літератур.....	45
<i>Грицик Людмила (Київ)</i> . Орієнталістика Агатангела Кримського: компаративний дискурс.....	51
<i>Радишевський Ростислав (Київ)</i> . Топос Нового Єрусалима у творчості Юліуша Словацького та Лесі Українки.....	59
<i>Кеба Олександр (Кам'янець-Подільський)</i> . Міф про Вавилонську вежу в літературі ХХ століття: варіанти трансформації.....	67
<i>Набитович Ігор (Дрогобич-Люблін)</i> . Постмодерна парадигма образу-симулякра Грааля в романі Дена Брауна „Код да Вінчі”.....	73
<i>Драненко Галина (Чернівці)</i> . Міфологічне й фантастичне в романі Б.Олдісса „Йокаста”.....	85
<i>Таранзул Ирина (Черновці)</i> . Художественная обработка традиционного материала в драматургии ХХ века.....	92
<i>Фоміна Галина (Кам'янець-Подільський)</i> . До проблеми функціонування традиційних сюжетів у творчості П.Хакса.....	96
<i>Якубовська Наталія (Чернівці)</i> . Структурна побудова роману Е.Юнсона „Прибій і береги” як трансформуючий елемент традиційного сюжету.....	101

ІСТОРІЯ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

<i>Торкут Наталія (Запоріжжя)</i> . Волтер Релі: колізії долі в дзеркалі літературних творів.....	104
<i>Горенко Олена (Київ)</i> . До питання прецедентності імені „Ахав” у романі Г.Мелвілла „Мобі Дік”.....	120
<i>Драненко Галина (Чернівці)</i> . „Антигона” А.Бошо: до проблеми трактування традиційного сюжетно-образного матеріалу міфологічного походження в сучасній європейській літературі.....	126
<i>Михед Тетяна (Ніжин)</i> . Щоденник як життєтворчість: випадок Г.Д.Торо.....	133
<i>Оляндер Луїза (Луцьк)</i> . „Щоденники” („DZIENNIKI” З.Налковської (1939-1944): проблема екзистенції.....	150
<i>Потницьева Татяна (Днепропетровск)</i> . Поетика біблейського антропонімікона в романе Г.Мелвілла „Моби Дік”.....	157
<i>Шалагинов Борис (Київ)</i> . Мотив „любовного изнеможения” в европейской поэзии XIV-XVII вв.	163
<i>Рихло Петро (Чернівці)</i> . Міфологема Єрусалима в німецькомовній поезії Буковини.....	171

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНІСТИКИ

<i>Сулима Микола (Київ)</i> . Інфернальні мотиви в українській літературі у зв'язку з описом пекла в „Енеїді” І.П.Котляревського.....	185
<i>Мороз Лариса (Київ)</i> . Месія чи антихрист?.....	187
<i>Астаф'єв Олександр (Київ)</i> . Символіка західноукраїнського ландшафту в творчості Олександра Довженка.....	191

СТРУКТУРНА ПОБУДОВА РОМАНУ Е.ЮНСОНА „ПРИБІЙ І БЕРЕГИ” ЯК ТРАНСФОРМУЮЧИЙ ЕЛЕМЕНТ ТРАДИЦІЙНОГО СЮЖЕТУ

Дослідження функціонування міфологічних образів в літературі ХХ ст. є однією з пріоритетних проблем сучасного літературознавства. Світова культура містить певні сюжети і образи, які досить часто повторюються в національних літературах. Одним із найбагатших джерел цього матеріалу є античність, яка спричинила важливий поштовх для виникнення європейської літературної традиції. Міфологія античності відображає примітивне антропоморфне бачення світу та стосунки і взаємодію людей з божествами, породженими перенесенням родово-общинного способу життя на оточуючу природу. За зовні простими фантастичними сюжетами міфів фіванського та троянського циклу проглядаються ключові проблеми людського існування. В античному ж герої закладена величезна прихована морально-психологічна інформація, яку нащадкам потрібно лише вивільнити.

Потенційність подальшого розвитку міфологічних героїв та універсальний характер проблем, що постають перед ним, дають персонажу можливість вийти за рамки античності. Перехід в інший час або національну культуру передбачає здатність героя адаптуватися до нового світосприйняття і проблем, викликаних сучасним життям.

Серед багатьох літературних творів про Одисея особливої уваги заслуговує роман шведського письменника Е.Юнсона “Прибій і береги” (1946). Поштовхом для його написання стали події Другої світової війни. Письменник наповнив гомерівську поему духом свого часу, зроману з самого початку закладена двомірність, яка відображається в їх характерах і способах мислення. Майбутнє знайшло відображення в минулому, примушуючи читачів замислитися над екзистенційними проблемами людства, цінністю людського життя та війною, що заперечує його.

У романі Е.Юнсона зберігається фабула, місце і час гомерівської “Одіссеї” (фабула – повернення Одисея після Троянської війни; місце розгортання подій – Ея, Феакія, Пілос, Спарта, Ітака; час – сім з половиною років після закінчення війни). Проте, збіг цих аспектів фабульної схеми обох творів не означає їх тотожність та переповідання грецької поеми шведським автором. Як зазначає А.Нямцу, незважаючи на відносну постійність домінантних характеристик структурного оформлення легендарно-міфологічних ситуацій “Традиційний сюжетно-образний матеріал не потрібно сприймати як абсолютно незмінну і замкнену систему, тому що діахронний розгляд літературної еволюції конкретної структури демонструє її *формально-змістову гнучкість* (курсив наш – Н.Я.), яка не лише передбачає, але й нерідко провокує широкий інтерпретаційний діапазон подієво-семантичних домінант” (7, с.28). Тож, античний протосюжет, який складає кістяк юнсонівського роману, реанімується у ХХ ст., отримує новий ідеологічно-імпліцитний зміст. Розгляд кожного з аспектів побудови роману “Прибій і береги” дасть змогу прослідкувати еволюцію сюжету в досліджуваному романі.

Перш за все, кожний твір є носієм певної фабули, яка визначає його ідеї. Тож, вибір фабули є одним із найсуттєвіших чинників при написанні літературного твору. В романі Е.Юнсона використано загальновідомий зразок античної літератури; таке використання уже відомої фабули знімає “хвилювання, пов’язане безпосередньо з інтригою, ... вся увага зосереджена на мотивації вчинків ...” (4, с.10), на рушійних силах, що дають відповідь на питання як і чому щось відбувається. Головними стають не події, а людина з її багатим та складним внутрішнім світом; відбувається психологізація характеру античних героїв.

Час і місце дії роману “Прибій і береги” формально відповідають протоджерелу. Проте, велика кількість анахронізмів спричиняє “нейтралізацію” (3, с.103) просторово-часових меж фабули. Навмисне їх вживання робить окреслені рамки дії умовними, створюючи прозору алязію на сучасне Е.Юнсону суспільство. Використання автором слів властивих ХХ ст. суміщає два віддалених історичних пласти, стаючи сигналом-вказівкою для певної інтерпретації тексту, виділяючи відповідний імпліцитний смисл. Так, розмови Гермеса з Каліпсо є яскравими прикладами нейтралізації часових меж фабули. Автор використовує такі анахронізми як “сударыня”, “високочтимый”, “туристическое бюро”, “придерживаться нейтралитета”. Сам стиль їх розмови не відповідає запрограмованим часовим рамкам сюжету і нагадує скоріше вмілі дипломатичні переговори з завуальованим тиском на залежну сторону вже набагато віддаленого часу Троянським подіям.

Відмінності на фабульному рівні між "Одіссеєю" та романом "Прибій і береги" стають ще суттєвішими при розгляді їх композиційної побудови. На відміну від грецької поеми, яка побудована за принципом єдності дії і часу, порядок слідування компонентів роману Е.Юнсона відображає кінематографічну техніку 20-40-х років ХХ ст. Монтаж взаємо непов'язаних сюжетних відрізків підкреслює "одночасність подій, що відбуваються в різних місцях ... а також внутрішній зв'язок між двома або кількома формально не пов'язаними фабульними лініями" (3, с.162). Сюжет роману розпадається на дві домінантні ланки – повернення Одиссея та життя Пенелопи. Ці дві ланки розміщуються по чергово, показуючи життя головних героїв в паралельних площинах, створюючи ілюзію віртуального діалогу між подружжям, де розкриваються їх бачення щастя та показується прірва відчуження, що виникла між колись близькими людьми. Одиссей і Пенелопа стають рівноправними героями, що приводить до врівноваження їх сюжетної значимості й відкидання тотальної античної домінуючої ролі Одиссея.

Майстерне поєднання епізодів різних сюжетних ліній створює ілюзію не лише паралельності дії, а й дає можливість вичленувати імпліцитний смисл між деякими абсолютно різнорідними сюжетами. Так, поряд із підкреслено прозаїчним зображенням персонажів та їх власним осудом війни, автор примушує самого реципієнта поглянути на поняття "герой", як на таке, що має дві протилежні сторони: світлу і темну. Денотативне значення слова "герой" ("людина, яка виділяється своїми винятковими якостями та вчинками і сміливістю, яка здійснює подвиги") є його "світлою стороною". Проте, у словах Нестора про вбивство Астіанакса, поняття "герой" набуває негативного конотативного значення – "вбивця безневинного немовляти". Коментування дівчатами-рабинями цього слова у паралельному епізоді "Герои детей не убивают" (11, с.226), виявляє його двозначність і контрастне звучання. Співставлення двох протилежних контекстів вживання одного слова породжує "істину, з авторської позиції, ... як деякий надтекстовий конструкт – перетин усіх точок зору. Заданість поведінки ..., упередженість оцінок уявляється як щось помилкове. Істина ж – у виході за обмеженість кожної з цих структур: вона виникає за межами тексту ..." (6, с.217). Слово "герой", що обіграється в різних контекстах, набуває яскраво іронічного відтінку. На думку К.Долініна "З таких ось зчеплень в єдиному тексті сцен, персонажів, подій, фабульних ліній, мотивів, деталей і народжується, як імпліцитний зміст, складний, але внутрішньо єдиний образ світу, епохи і людини, які дійсно не піддаються вираженню будь-якими іншими засобами" (3, с.171), ці слова резюмують основну ідею мозаїчності сюжету, як засобу, що допомагає інтерпретувати позицію автора і служить для імпліцитного вираженням головної ідеї роману – осуду воєн.

Сюжетна композиція роману "Прибій і береги" ускладнюється використанням трьох глав, названих музичним терміном "контрапунктом", що є видом багатоголосся, в якому всі голоси є рівноправними і в якому кожному звуку в одному голосі відповідає такий же по довжині звук в іншому, що вступає одночасно зі звуком першого (2, с.164). Місце дії першого контрапункту – Феакія. Автор змальовує події, що відбуваються з Одиссеєм і Навзікаєю одночасно в різних частинах фабульного простору. Показ подій, що протікають паралельно, стає можливим завдяки членуванню сюжетних ліній головних героїв, які обривають одна одну, залишаючи попередню незавершеною, і продовжуються лише після відповідного опису того, що відбувається з іншим героєм:

"... меня выносит вверх волной, листовенным прибоем, думал он, на несколько минут придя в сознание. Меня выносит из войны на соленой волне, и я лежу ..."

... играли только в войну, вспоминала она, но никак не могли придумать, на какого врага напасть и ..."

... в листовенном мелководье. Он шевельнул правой рукой – руку пронзила жгучая болью Его терзали такой голод, такая жажда, что он знал: ему во веки веков их не утолит. Сейчас он повернется, одну только минутку полежит на боку, а потом встанет ... и ..." (11, с.227).

Таку множинність повноцінних самостійних голосів, що утворюють єдність вищого, ніж у гомофонії порядку, в межах одного твору М.Бахтін називає "поліфонізмом" (1). Багатомірними є і наступні два контрапункти, але їх поліфонічність виявляється у дещо іншій формі.

Другий контрапункт складається з сюжетних ліній Одиссея та Телемаха, які розташовуються по чергово невеликими завершеними фабульними відрізками під номерами 1 (Одиссей) і 2 (Телемах). Кожна з частин контрапункту, будучи сюжетно не пов'язана з наступною, стає фрагментом об'ємної мозаїчної картини спогадів про Троянську війну. Потрапивши у Феакію, Одиссей розповідає історію війни проти Трої, в той час коли його син Телемах слухає спогади – марення Менелая і Єлени. Нічні

кошмари ітакійського царя про події минувшини сплітаються з наркотично-зาดурманеними словами спартанського подружжя, створюючи єдиний образ людини, психологічно скаліченої війною.

Розповідь Одиссея царю Алкіною та феакійцям про свої героїчні подвиги з точки зору психологів-герменевтів Н.Чепелевої та Л.Яковенко, можна розглядати як “текст-автонарратив”, що є засобом самопред’явлення (“історія” для іншого) та водночас як засіб саморозуміння (“історія” для себе) (10, с.73). Повторне оживлення в пам’яті подій з минулого загострює в свідомості Одиссея смерть Астіанакса) та спричиняють розблокування пам’яті й реконструювання реальної картини подій. Весь цей процес протікає на фоні весілля Неоптолема, сина Ахілла, та Герміони, дочки Менелая та Єлени у Спарті, де знаходиться Телемах. Тож, спогади Одиссея про те, що вбивцею немовляти є Неоптолем, справляють на реципієнта особливо сильне враження.

Третій контрапункт поділяється на три частини: А, Б і В, які відповідають: А – Пенелопі, Б – Одиссею та В – Телемаху. Автор змальовує події, що відбуваються з членами однієї родини пунктів побудований за принципом нанизування ще менших епізодів, які створюють цілісну картину того, що стається з головними героями та навколо них. Одиссей відпливає з Феакії, а його син отримує звістку з дому і також вирушає на Итаку. В цей час на острові загострюється конфлікт між Пенелопею та женихами, які готують змову проти Телемаха. Тримірність фабульної лінії показує формування зав’язки роману, де, за концепцією Ц.Тодорова – опис подій на Ітаці відображає “нестійкий стан”, що виник в результаті змови і “вимагає вирішення”, а повернення Одиссея та Телемаха є “подією, що відновлює порушену рівновагу” (8, с.88).

Таким чином, розглянуте використання автором контрапунктів, дозволяє стверджувати думку про багатоплановість використання цього прийому у роману. З одного боку, як засобу вираження ідей твору, з іншого – як структуруючої одиниці композиції; яка робить текст водночас поліфонічним і надає йому яскраво експресивного забарвлення.

Порівнюючи образи оповідачів роману “Прибій і береги” та поеми Гомера “Одиссея”, слід відмітити їх певну схожість. В обох творах вони займають позицію відчуження по відношенню до розповіді про фабульні події. Такий оповідач є “аукториальним”, тобто таким, за класифікацією К.Долініна, який “не фігурує в тексті як окрема більш-менш окреслена особа, що не співпадає з автором, і не протиставлена автору за тими чи іншими суттєвими параметрами своєї ідеологічної позиції або свого образу в цілому” (3, с.184). У романі Е.Юнсона оповідач знаходиться за межами світу персонажів і навіть “над ним” (9, с.129). Знаючи про все, що відбувається з будь-яким із героїв, присутність його в тексті мінімальна – авторські коментарі відсутні. Проте, на відміну від поеми “Одиссея” у романі “Прибій і береги” для зображення внутрішнього світу персонажів шведський письменник використовує невідомий античній літературі прийом – власне непряму мову.

Отже, ми розглянули основні рівні структури роману Е.Юнсона “Прибій і береги” і виявили такі трансформуючі гомерівську поему елементи, як: по-перше: зміщення фабульного акценту з дії на внутрішній світ людини та мотивацію вчинків; по-друге: нейтралізацію просторово-часових меж фабули; по-третє: структурно-композиційну організацію роману за принципом “поліфонізму”; по-четверте: використання власне непрямої мови, як засобу, що надає античному образу рельєфності та виводить його за рамки статичності.

Література

1. Бахтин М. Проблемы поэтики Достоевского. – М.: Худ. лит., 1972. – 470 с.
2. Большая советская энциклопедия: В 30 т. – М.: Советская энциклопедия, 1973. – Т. 13. – 608 с.
3. Долинин К. А. Интерпретация текста. – М.: Просвещение, 1985. – 288 с.
4. Зонина Л. А. Вступительная статья в кн.: Théâtre français d'aujourd'hui. М.: Ed. Progrès, 1969, p. 10.
5. Лоренцер А. Археология психоанализа: Интимность и социальное страдание. – М., 1996.
6. Лотман Ю. М. Структура художественного текста. – М.: Искусство, 1970.
7. Нямцу А.С. Миф. Легенда. Литература (теоретические аспекты функционирования). – Черновцы: Рута, 2007. – 520 с.
8. Тодоров Ц. Поэтика // Структурализм “за” и “против”. – М.: Прогресс, 1975.
9. Успенский Б. А. Поэтика композиции. – М.: Искусство, 1970.
10. Чепелева Н. В., Яковенко Л.Ф. Теоретические положения нарративной психологии // Актуальные проблемы психологии. Психологическая герменевтика. Т. 2. Вип. 1. – Київ, 2001. – С. 63 – 75.
11. Юнсон Э. Прибой и берега // Юнсон Э. Избранное: Сборник. – М.: Радуга, 1988. – С. 19 – 450.

Наукове видання

Біблія і культура

**Збірник наукових статей
Випуск 8-9**

Літературний редактор – *Гермаківська Т.В.*

Технічне редагування – *Томоруг О.М.*

Художнє оформлення та комп'ютерне макетування – *Бакай В.В.*

Б-595 **Біблія і культура: Збірник наукових статей. Вип. 8-9.**
/ За редакцією А.Є. Нямцу. – Чернівці: Рута, 2008. –
364 с.

У збірнику вміщено статті, в яких розглядаються актуальні проблеми теорії літератури, порівняльного літературознавства, культурології, а також літературознавчі, філософсько-теологічні та лінгвістичні проблеми функціонування легендарно-міфологічного та біблійного сюжетно-образного матеріалу в культурі різних часів і народів.

Для літературознавців, лінгвістів, культурологів, філософів, а також усіх, хто цікавиться проблемами розвитку світової культури.

ББК 83.001.91 + 86.210.36 + 71.0

Реєстраційне свідоцтво ДК №891 від 08.04.2002 р.

Підписано до друку 12.05.2008. Формат 60x84/8.
Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 53,9. Обл.-вид. арк. 54,3. Замовлення № 067 - п.

Друкарня видавництва "Рута" Чернівецького національного університету
58012, Чернівці, вул. Коцюбинського, 2.